

Anna Paluszak-Bronka

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

ORCID: 0000-0001-6494-8931

annapaluszak@poczta.onet.pl

DLACZEGO SŁOWO *MURZYN* JEST DZIŚ OBRAŹLIWE? ROZWAŻANIA HISTORYKA JĘZYKA

WHY IS THE WORD *MURZYN* [ENG. *NIGGER*] OFFENSIVE NOW? CONSIDERATIONS OF A LANGUAGE HISTORIAN

Abstrakt: W artykule omówiono rozwój słowa *Murzyn* od czasów najdawniejszych po współczesne po to, by uargumentować tezę, że wyraz ten, obarczony złymi konotacjami już w średniowieczu, poniża i obraża. Świadczą o tym już jego dziewiętnastowieczne użycia w znaczeniu ‘niewolnik, służa’. Obecnie dla wielu, głównie młodych ludzi, straciło ono swoje pierwotne znaczenie i jako synonim wyrazów: *bambo*, *bambus*, *asfalt*, *syfiarz*, *brudas*, *złodziej*, *gangster*, *niewolnik*, *prostak* kojarzy się z zacofaniem, prymitywizmem, zezwierzęceniem, bandytyzmem. Używane jako obraźliwe nazwanie, służące deprecjacji, jest narzędziem agresji werbalnej.

Słowa kluczowe: Murzyn, znaczenie słowa, określenie / słowo obraźliwe, historia języka

Abstract: In the article I discuss the development of the word *Murzyn* [eng. *Nigger*] from the earliest times up to the present in order to prove the thesis that the word, burdened with bad connotations in the Middle Ages, is humiliating and offensive today. This is evidenced by nineteenth-century uses in the sense of ‘slave, servant’. Today, for many, especially young people, it has lost its original meaning, and as the synonym of the words: *bambo*, *bambus* [*bamboo*], *asfalt* [*asphalt*], *syfiarz* [*sloven*], *brudas* [*slob*], *złodziej* [*thief*], *gangster* [*gangster*], *niewolnik* [*slave*], *prostak* [*gaby*] is associated with backwardness, primitiveness, animalization and banditry. It is used as an offensive term for depreciation, being often a tool of verbal aggression.

Key words: *Nigger*, word meaning, an offensive term / word, history of language

*

Według *Wielkiego słownika języka polskiego* pod red. Piotra Źmigrodzkiego *obraźliwy* to epitet¹, ‘który sprawia, że jakaś osoba czuje

¹ Rozumiany tu w pejoratywnym znaczeniu jako ‘wyzwisko, obelga, obraźliwe określenie lub inne obraźliwe słowo kierowane pod czymś adresem’ (Karwat, 2006, s. 309–310; WSJP, dostęp: 14.03.2022).

się urażona’ (dostęp: 14.03.2022). Objaśnienie to jest spójne z definicją słów obraźliwych Kazimierza Ożoga. Badacz za obraźliwy uznaje każdy wyraz, „który w konkretnej rozmowie spowodował (lub może spowodować) obrażenie osoby, do której był skierowany” (Ożóg, 1981, s. 180). Z kolei *obraza* to zawsze „złośliwy, agresywny i dotkliwy rodzaj zniewagi” (Karwat, 2006, s. 270). Można zatem powiedzieć, że obrażamy, by „dotknąć / boleśnie / zranić czyjeś uczucia, sprawić przykrość” (Karwat, 2006, s. 271). *Obraza* – jak pisze Mirosław Karwat – „narusza cześć, honor, prestiż, godność danej osoby lub grupy; zmierza do pozbawienia kogoś szacunku czy w ogóle poszanowania jego tożsamości i godności” (2006, s. 276).

Agata Włodkowska-Bagan uważa, że obraźliwe zwracanie się do drugiego człowieka wpisuje się w mowę nienawiści (2019, s. 153), natomiast Teresa Sasińska-Klas słusznie wnioskuje, że słowa obraźliwe nie tylko ranią i deprecjonują adresata, ale przede wszystkim zachęcają, a nawet usprawiedliwiają stosowanie przemocy wobec osoby lub całej grupy, „którą się gardzi bądź odrzuca” (2019, s. 131).

Wyrazy obraźliwe, użyte intencjonalnie lub bezwiednie, mimowolnie, gdy nadawca komunikatu nie miał na celu poniżenia i naruszenia godności rozmówcy (Ożóg, 1891, s. 180; Karwat, 2006, s. 283), to rozmaite przymiotniki (*głupi, stuknięty*), rzeczowniki (*cham, idiota, dureń*) lub czasowniki (*odwal się, splywaj*), którymi znieważamy interlokutora (Ożóg, 1981, s. 180–182). K. Ożóg zauważa też, że nie wszystkie wyrazy deprecjonujące i lekceważące drugiego człowieka są prymarnie obraźliwe. Obok nich istnieją takie, które dopiero w konkretnym akcie mowy, w wyniku metaforyzacji znaczenia lub neosemantyzacji stają się aroganckie, poniżające i prześmiewcze. Poza tym istnieje cała grupa słów, które obrażają poprzez „wykorzystanie elementów prozodyjnych i ironicznej intonacji, akcentu, iloczasu” (Ożóg, 1981, s. 183). Istotne jest również, że wszelkie określenia deprecjonujące odzwierciedlają zawsze nasz negatywny stosunek do osoby, do której są kierowane (Ożóg, 1981, s. 183–184).

Celem tego artykułu jest odpowiedź na pytanie, dlaczego słowo *Murzyn* jest dziś obraźliwe, oraz wykazanie, że jego stopniowa pejoratywizacja następowała już od średniowiecza². W związku z tym omówię rozwój tego leksemu od czasów naj-

---

² Według Marka Łazińskiego, członka Rady Języka Polskiego przygotowującego opinię na temat pejoratywizacji słowa *Murzyn*, jest to wyraz archaiczny, obarczony dziś „bagażem negatywnych konotacji”, ale jeszcze pod koniec ubiegłego stulecia funkcjonował jako neutralne określenie osób czarnoskórych. Dopiero na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci zmienił swoje znaczenie. Negatywny wydźwięk słowa *Murzyn* wzmocniają zdaniem badacza powiedzenia typu: *Sto lat za Murzynami*, jak i skojarzenia *Murzyna* z niewolnikiem, dlatego zaleca używanie określeń ze względu na konkretną narodowość, np. Senegalczyk, Nigeryjczyk albo ogólnie: Afrykanin, czarnoskóry, ciemnoskóry lub po prostu czarny (za: https://rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1892/ dostęp: 19.03.2021). Nie wszyscy językoznawcy się z tą opinią zgadzają. Zdaniem Katarzyny Kłosińskiej z Poradni Językowej UW użycie słowa *Murzyn* w pewnych związkach frazeologicznych na pewno ma negatywne konotacje, ale wydźwięk tych skojarzeń nie jest na tyle silny, by uważać,

dawniejszych po współczesne, uważam bowiem, że bez świadomości historycznych przeobrażeń nie da się uargumentować tezy, że wyraz ten już w wiekach średnich mógł znieważać i uchybiać godności drugiego człowieka. Celowość refleksji diachronicznej płynie także z jej interdyscyplinarności³. Dzięki wiedzy z zakresu innych dziedzin niż językoznawstwo można uzyskać rzetelną i pełną odpowiedź na postawione w temacie artykułu pytanie.

**

Wiesław Boryś uważa, że *Murzyn* to książkowe zapożyczenie notowane w polszczyźnie na potrzeby tłumaczenia *Biblii*. Zdaniem uczonego pochodzi ono wprost ze stcz. *muřín / múřěnín*, a to z kolei wywodzi się z łac. *Maurus* ‘Maur, północno-afrykański Murzyn’ (Boryś, 2008, s. 343). Podobne stanowisko przyjęła Katarzyna Kłosińska, która pisała, że nazwa *Murzyn* kontynuuje łac. *maurus* ‘mieszkaniec Afryki północnej, o nieco ciemniejszej karnacji od naszej’, który do polszczyzny dostał się za pośrednictwem czeskim. Badaczka dodatkowo podkreśliła, że w czasach rzymskich Europejczycy nie mieli kontaktów z Afrykańczykami mającymi czarną skórę. Jej zdaniem zmieniło się to dopiero w okresie kolonialnym. Wtedy ciemnoskórych ludzi zaczęto nazywać słowami pochodzącymi z łac. *niger* ‘łśniąco czarny’ i ang. *Negro* lub fran. *Negre* (za: <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Klopotliwy-Murzyn;17473.html?fbclid=IwAR3Qj319DMC-D5I5bQsVII5KdUBqwYpPcbhoI5tpHJAndmRWeIrN-c5xo7c/> dostęp: 19.03.2021), które znaczyły ‘Murzyn’. Według *Słownika warszawskiego* jest to zapożyczenie z łac. *Mauri*, określającego ‘lud afrykański’, stąd też *Maur* (SW II, s. 1073). Dla Aleksandra Brücknera słowo to pochodzi z nm. *Mohr*, co z kolei wywodzi się z łac. *maurus*. W cerk. przerobione na *murzyn* (z formantem *-in*), tj. *Rusin* (Brückner, 2000, s. 348). Inną koncepcję przedstawił Andrzej Bańkowski. Jego zdaniem wyraz *Murzyn* należał do leksyki ogólnosłowiańskiej: *mur* + *in* od *murь* ‘ciemność, coś ciemnego’, być może było to zapożyczenie wędrowne ze stcz., gdzie powstało jako typowo przekładowe słowo biblijne gr. *Aitiops* ‘ciemnolicy, o ogorzałej od słońca twarzy’. Badacz ten wykluczał pożyczkę z wł. *moro* lub wprost z łac. *maurus* (Bańkowski II, 2000, s. 324). Marek Łaziński twierdzi, że *Murzyn* to słowo starodawne, kontynuujące

---

że określenie osoby czarnoskórej *Murzynem* jest obelżywe czy deprecjonujące. Lingwistka ma świadomość, że część czarnoskórych Polaków uznaje je za niestosowne, czy wręcz raniące, dlatego proponuje, by nazwania tego wobec nich nie używać (za: <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Klopotliwy-Murzyn;17473.html?fbclid=IwAR3Qj319DMC-D5I5bQsVII5KdUBqwYpPcbhoI5tpHJAndmRWeIrN-c5xo7c/> dostęp: 19.03.2021).

³ O konieczności włączenia w badania historycznojęzykowe nie tylko narzędzi i metod, ale także wiedzy z innych dziedzin nauki, pisała Dorota Rojszczak-Robińska w artykule: *Gdy wiedzie nas tekst, a bohater prowadzi za rękę... O wadach i zaletach pewnego postępowania z materiałem średniowiecznym* (2011, s. 43–52).

wprost psł. *murin i łac. *maurus* (2007, s. 48). *Maurus* to miano, którym w starożytnym Rzymie określano mieszkańców północnej Afryki (Łaziński, 2007, s. 48). Autorki *Słownikotwórstwa języka doby staropolskiej* uważają, że *Murzyn* jest formacją niemotywowaną z formantem *-in* (1996, s. 177). Moim zdaniem może to być derywat odczasownikowy od *murzyć*. Czasownik ten, poświadczony już w zabytkach cerkiewnych, jest notowany także w słownikach rejestrujących polszczyznę historyczną: ‘czernić, farbować na czarno, szwarcować’ (SPXVI XV, s. 189), ‘czernić, brudzić’ (SL II, s. 164), jako staropolski ‘brudzić, walać, smolić, czernić’ (SW II, s. 1072).

Bez względu na to, jaką etymologię przyjmujemy, pewne jest, że wyraz *Murzyn* pojawił się już w najstarszej polszczyźnie na potrzeby przekładu biblijnego i nie był nacechowany negatywnie⁴.

W słownikach języka polskiego na pierwszym miejscu są notowane znaczenia: ‘ciemnoskóry mieszkaniec Afryki, Aethiops’ (SStp IV, s. 365–366); ‘człowiek o ciemnej skórze, mieszkaniec Afryki, zwłaszcza Abisyńczyk lub Maur’ (SPXVI XV, s. 190); ‘Nigrycykowie abo murzyny, nazwisko, które dajemy narodom czarnym, mieszkającym w Nigrycyi, Gwinei, Abissynii i innych pogranicznych kraiach’; ‘nazwisko, które dajemy narodom czarnym z krajów południowych pochodzącym’ (SL II, s. 164–165); ‘człowiek rasy czarnej, Negra’ (SW II, s. 1073); ‘człowiek należący do odmiany czarnej’ (SJPSz II, s. 229); ‘człowiek należący do rasy czarnej’ (USJP II, s. 744); ‘człowiek rasy czarnej’ (NSJP, s. 330); ‘człowiek mający czarną skórę, dziś często uważane za obraźliwe’ (SJP PWN, dostęp: 20.03.2021); ‘człowiek należący do rasy czarnej’, obecnie notowany w znaczeniu obraźliwym (WSJP, dostęp: 20.03.2021).

W trakcie rozwoju polszczyzny przybywało nowych znaczeń, z których większość powstała w wyniku apelatywizacji leksemu. *Murzyn* to: ‘chrześcijanin kościoła etiopskiego, w obrządku koptyjskim’ (SPXVI XV, s. 190), przen. ‘czarny, odrażający stwór, wyobrażenie diabła’ (SPXVI XV, s. 190), ‘czarny koń’ (SL II, s. 165; SJP PWN, dostęp: 20.03.2021), ‘ptak krajowy wielkości pospolitej sikory, mający czarną główkę’ (SL II, s. 165), ‘miano dla charta’ (SL II, s. 165), ‘służący’ (SL II, s. 165; SW II, s. 1073), ‘niewolnik’ (SW II, s. 1073), ‘palony wodorost morszczyń pęcherzykowaty’ (SW II, s. 1073), w lm. regionalnie ‘gatunek jabłek’ (SW II, s. 1073), ‘młody cietrzew’ (SW II, s. 1073; SJP, dostęp: 20.03.2021); pot. ‘o kimś, kto wykonuje pracę za wynagrodzenie pieniężne bez ujawniania swojego udziału w tej pracy’ (SJP, dostęp: 20.03.2021; SJPSz II, s. 229; USJP II, s. 744; NSJP, s. 330; SJP PWN, dostęp: 20.03.2021); ‘człowiek opalony na ciemny, brązowy kolor’ (SJPSz II, s. 229; USJP II, s. 744; SJP PWN, dostęp: 20.03.2021),

⁴ Rafał Zarewski wykazał, że w najstarszych przekładach *Nowego Testamentu* stosowano jeszcze zamiennie neutralne nazwy: *Etiop*, *Murzyn* i *Niger*, rzadziej *czarny* (4 razy). *Niger* to przydomek Szymona – proroka i nauczyciela Kościoła antiocheńskiego – nadany najprawdopodobniej ze względu na jego czarny kolor skóry (Zarewski, 2020, s. 80–81).

‘ktoś, kto ciężko pracuje, jest wyzyskiwany i źle traktowany’ (USJP II, s. 744; SJP PWN, dostęp: 20.03.2021), ‘osoba pracująca za kogoś’ (WSJP, dostęp: 20.03.2021), ‘wykorzystywany pracownik’ (WSJP, dostęp: 20.03.2021).

Po analizie znaczeń w słownikach języka polskiego okazuje się, że słowo *Murzyn* wykazuje ciągłość historyczną od czasów najdawniejszych po współczesne i oznacza przede wszystkim ‘człowieka czarnego’ lub ‘człowieka rasy czarnej pochodzącego z Afryki’. Początkowo, jako tłumaczenie notowane w przekładach biblijnych, nie miało ono nacechowania negatywnego, ale już w średniowieczu utożsamia się człowieka czarnoskórego z diabłem (w polszczyźnie znaczenie to dokumentuje dopiero SPXVI). Do zidentyfikowania przedstawicieli rasy czarnej z najbardziej złowrogą postacią religii chrześcijańskiej doprowadziła między innymi symbolika koloru. Czerni od zawsze oznaczała zło, niemoralność, strach, smartwienie, nienawiść, ohydę, ciemność, śmierć, zarazę i grzech (Kopaliński, 1990, s. 53).

Niebagatelny wpływ na negatywne postrzeganie czarnych miały też wyprawy i odkrywanie nowych lądów. Podróżnicy nie zawsze rozumieli skąpe stroje tubylców, ich odmienny od europejskiego styl życia, kulturę, rytuały i zwyczaje. Kontakt z „czarnym światem” oraz zakorzenione wcześniej w powszechnej świadomości znaczenie koloru czarnego powodowały, jak dowodzi Kamil Janicki, że ciemnoskóry był postrzegany jako wcielenie całego zła, „jako coś, co nie posiada duszy” i z tego właśnie powodu już wtedy stawiano go w postaci podrzędnej⁵. Socjolingwista zauważa także, że według wielu badaczy początki rasizmu przypadają dopiero na wiek XIX, ale on sam twierdzi, że „o niższości Murzynów przekonani już byli ludzie średniowiecza. W ich świadomości zadomowiło się wyobrażenie Murzyna jako diabła. W opinii prostych chłopów, kaznodziejów i hagiografów zamazywała się różnica pomiędzy Afrykaninem a wcieleniem zła” (za: <https://histmag.org/Diabel-jako-Murzyn.-Sredniowieczne-korzenie-rasizmu-1734/> dostęp: 21.03.2021). Doskonale dokumentują to kazania z tego okresu, w których szatan przybiera postać Etiopa⁶ porywającego ludzi do piekła lub namawiającego ich do grzechu. Osobę czarnoskórą kojarzono też z rozwiązłą seksualnie bestią, żywiącą się szarańczą (Brojer, 2003, s. 241). Oczywiście na tej podstawie nie można jeszcze sądzić, że polskie słowo *Murzyn* było już wtedy obraźliwe⁷, ale z całą pewnością

---

⁵ Zdaniem M. Łazińskiego nie miało to jeszcze charakteru dyskryminacji rasowej, która pojawiła się w dopiero „w wieku rabunkowej eksploatacji Afryki i handlu czarnymi niewolnikami” (Łaziński, 2007, s. 49–50).

⁶ Etiop to czarny Afrykanin. Np. we francuskim zbiorze Jacques’a de Vitry znaleźć możemy historię o eremiecie, który opuścił pustynię podkuszony przez diabła w postaci strzelającego do niego Etiopa (za: <https://histmag.org/Diabel-jako-Murzyn.-Sredniowieczne-korzenie-rasizmu-1734/> dostęp: 21.03.2021).

⁷ K. Ożóg (1981, s. 185) uważa, że *diabeł*, podobnie jak *antychryst* i *belzebub*, należy do grupy wyrazów degradujących, które zostały przejęte z historii kultury.

od tego czasu zaczyna ono obrastać w nowe skojarzenia i konotacje, które w przyszłości przyczynią się do utrwalenia negatywnego stereotypu osoby czarnoskórej⁸.

Istotny dla rozważań podjętych w tym artykule jest też fakt, że już w XIV w. wskazywano, iż przedstawiciele rasy czarnej łatwo tolerują niewolę. Zdaniem tunezyjskiego teologa i historyka Ibn Chalduna wynikało to stąd, że czarni nie mają człowieczeństwa, są jak dzikie zwierzęta, które należy poskromić. Z kolei Egipcjanin Al-Abshibi przypisywał im skłonność do cudzołóstwa i kradzieży: „mówi się, że gdy czarny niewolnik jest najedzony, to cudzołoży, a gdy jest głodny, to kradnie” (za: <https://histmag.org/Diabel-jako-Murzyn.-Sredniowieczne-korzenie-rasizmu-1734/> dostęp: 21.03.2021). Są to – jak uważam – jaskrawe przykłady stygmatyzacji czarnych, której celem było usprawiedliwienie późniejszych kolonizatorskich podbojów nowych terenów i zniewolenie ich rdzennych mieszkańców.

Co ważniejsze, średniowiecze przyczyniło się do rozwoju hiszpańskich i portugalskich przekonań o niższości czarnych, a sam wyraz *Murzyn*, obciążony licznymi skojarzeniami, obok znaczenia neutralnego zaczął nabierać sensu negatywnego. Wprawdzie Polska nie brała udziału w ekspansji kolonialnej, jednak to wcale nie oznacza, że część Polaków nie uznawała czarnoskórych za ludzi pozostających w całkowitej zależności i władzy swego właściciela. Świadczą o tym nie tylko definicje i cytaty z SL i SW, w których *Murzyn* jest objaśniany jako ‘sługa, niewolnik’, ale również teksty literackie. Na przykład w powieści *W pustyni i w puszczy* Henryka Sienkiewicza pokazane jest, jak Kali, król plemienny, służy białemu panu Stasiowi, a w narodowej epopei *Pan Tadeusz* Adama Mickiewicza czytamy:

Jak Jabłonowski⁹ zabiegał, aż kędy pieprz rośnie,
Gdzie się cukier wytapia i gdzie w wiecznej wiosnie
Pachnące kwitną lasy; z legiją Dunaju

⁸ Średniowieczne wyobrażenia długo przetrwały także w umysłach wielu Polaków. Znakomicie obrazuje to trzecia część komedii o perypetiach Kargulów i Pawlaków *Kochaj albo rzuć* w reżyserii Sylwestra Chęcińskiego, w której Kazimierz Pawlak (w tej roli Waław Kowalski) na widok czarnoskórego księdza na statku mówi do Władysława Kargula (Władysław Hańcza): „Sodoma i Gomora, popatrz! My chyba do piekła popadli, ja wysiadam” (za: https://pl.wikiquote.org/wiki/Kochaj_albo_rzu%C4%87/ dostęp: 29.03.2021).

⁹ Generał Władysław Jabłonowski był dzieckiem Marii Dealire – żony Konstantego Jabłonowskiego i jej afrykańskiego lokaja. Usynowiony przez Jabłonowskiego, przyjął jego nazwisko. Władysław, nazywany ze względu na ciemny kolor skóry „Murzynkiem”, otrzymał bardzo staranne wykształcenie. Nauki pobierał w prestiżowej École de Brienne w Brienne le Château, gdzie poznał Napoleona Bonaparte. Po ukończeniu francuskiej szkoły rozpoczął służbę w regimencie kawalerii Royal Allemand. Na kartach historii zapisał się jako polski patriota walczący o niepodległość ojczyzny. W 1799 r. wstąpił do legionów Jana Henryka Dąbrowskiego. Na osobiste polecenie Napoleona jego jednostka licząca 2600 żołnierzy została wysłana na karaibską wyspę San Domingo. Była to francuska kolonia, gdzie od 1781 r. trwał bunt czarnych niewolników. Jabłonowski, choć sam czarnoskóry, z ogromnym zaangażowaniem tłumił powstanie zniewolonych pracowników na plantacji cukru (Dzierżanowski, 2018, za: <https://kurierhistoryczny.pl/artykul/murzynek-czarnoskory-polski-general,348/> dostęp: 28.03.2021).

Tam wódz Murzyny gromi, a wzdycha do kraju
(Mickiewicz, 1992, Księga I, s. 924–927).

Zdaniem Łazińskiego było to typowe dla tamtych czasów postrzeganie czarnoskórych (2014, s. 133), co według mnie nie oznacza, że nie wynikało ono z dyskryminacji człowieka ze względu na kolor jego skóry. Natomiast fraza „wódz Murzyny gromi”, w której *Murzyn* oznacza ‘czarnego, zniewolonego pracownika plantacji’, w moim przekonaniu dowodzi, że już wtedy słowo to było przynajmniej przez niektórych Polaków używane w znaczeniu obraźliwym. Bezsprzecznie użycie nazwania *Murzyn* w sensie ‘niewolnik’ nie tylko poniża, ale naraża na lekceważenie i napiętnowanie.

Obecnie według SJP PWN i WSJP PAN jest to słowo nacechowane pejoratywnie, uważane za obraźliwe. Świadczą o tym jednak nie definicje zawarte w obu leksykonach, ale notowane w nich określenia równoważne lub zbliżone znaczeniowo. Wśród synonimów słowa *Murzyn* pojawiają się: *czarnuch*, *bambo*, *bambus*¹⁰ (SJP PWN, dostęp: 20.03.2021), *asfalt*, *brudas*, *czarnuch*, *syfiarz*, *szuwaks* ‘czarna pasta do butów, czarne mazidło’ (WSJP, dostęp: 20.03.2021).

Obraźliwy charakter mają również notowane w polszczyźnie o różnej proveniencji frazeologizmy i przysłowia ze słowem *Murzyn* / *murzyn*: *Nie pomoże Murzynowi mydło*; *obchodzić się jak z Murzynem*; *być sto lat za Murzynami*; *ciemno jak w d... u Murzyna*; *Murzyn zrobił swoje, Murzyn może odejść*; *biały murzyn*.

***

Według Łazińskiego niedawna, zachodząca bowiem w ostatnich dziesięcioleciach ubiegłego wieku, zmiana nacechowania słowa *Murzyn* wynika z niezrozumienia językowego. Badacz tłumaczy to następująco: mieszkańcy Europy dla wszystkich ludzi o ciemnej karnacji używali nazw pokrewnych z łac. *Maurus*. Uległo to zmianie dopiero w czasach masowego handlu niewolnikami, kiedy w językach francuskim i angielskim wprowadzono nazwę z łacińskim rdzeniem *niger* (1. ‘czarny’, 2. ‘zły, złośliwy’, 3. ‘smutny, straszny, złowrogi’; por. Jougan, 2013, s. 445), czyli *Nigger*¹¹. Słowianie albo przyjmowali nowe nazwy zachodnioeuro-

¹⁰ Słowo *babmo* pochodzi z wiersza Juliana Tuwima *Murzynek Bambo*. Tekst został opublikowany na łamach „Wiadomości Literackich” w 1935 r. Zdaniem wielu (zwłaszcza ciemnoskórych) Polaków w wierszu czarni są pokazani jako osoby leniwe, brudne i niedojrzałe. Jest to opinia krzywdząca. Tuwim był znany ze swych antyrasistowskich poglądów, zatem przypisywanie mu uprzedzeń rasowych jest niesprawiedliwe (Wojas, 2020, za: <https://kurierhistoryczny.pl/artukul/czy-murzynek-bambo-jest-wierszem-rasistowskim,638/> dostęp: 11.07.2022). Utwór ten, jak uważam, uczy tolerancji i pokazuje, że dzieci czarnoskóre niczym się nie różnią od dzieci białych. Ze względu jednak na pojawiające się w nim słowo *Murzynek* powinien zniknąć z podręczników szkolnych.

¹¹ Słowo to było pierwotnie neutralne i oznaczało ‘czarnoskóry’. Od połowy XX w. zaczęło być używane w sensie pejoratywnym jako pogardliwe określenie ‘murzyn’, czyli ‘prostak, niewolnik,

pejskie, albo tworzyli własne, tylko Polacy pozostali przy starodawnym słowie *Murzyn*, które – jak uważa Łaziński – z niewolnictwem nie miało nic wspólnego. Poprzez automatyzm tłumaczenia angielskiego *Nigger* na polski *Murzyn* wyraz ten pierwotnie neutralny, podobnie jak jego obcy odpowiednik, stał się nacechowany ujemnie (Łaziński, 2014, s. 134).

Moim zdaniem zmiany zaczęły się już w średniowieczu, w którym silnie zakorzenione wyobrażenia o czarnoskórych przerodziły się w jawną niechęć, gdy świat chrześcijański zaczął penetrować ziemie zamieszkałe przez inne rasy. Biali podróżnicy traktowali czarnych źle, ponieważ czarny był „tylko” dzikusiem, zwierzęciem, „stworzeniem jedynie podobnym do ludzi” (za: <https://histmag.org/Diabel-jako-Murzyn.-Sredniowieczne-korzenie-rasizmu-1734/> dostęp: 21.03.2021). Oczywiście nie miało to jeszcze związku z pejoratywnym zabarwieniem słowa *Murzyn*, ale powoli kształtowało myśl, że czarnoskóry jest gorszy od białego. Wpływ miała też symbolika koloru czarnego.

Nazwanie *Murzyn* jest już na pewno określeniem obraźliwym w dziewiętnastowiecznej polszczyźnie. Dowodzą tego przykłady z tekstów literackich, w których *Murzyn* oznaczał nie tylko ‘człowieka o czarnej skórze’, ale w wyniku neosemantyzacji również ‘sługę’ i ‘niewolnika’.

W ostatnich latach do zmiany zabarwienia słowa *Murzyn*, a nawet jego znaczenia (‘brudas’, ‘syfiarz’, ‘szuwaks’), przyczyniła się także kultura masowa. W kinematografii czarnoskórzy są pokazywani z reguły jako ludzie prymitywni, niewykształceni, będący potomkami niewolników lub jako przestępcy. Bardzo wymownie świadczy o tym rozmowa Freda (Cezary Pazura) z Bolcem (Michał Milowicz) z polskiej komedii kryminalnej z 1999 r. w reżyserii Olafa Lubaszenki *Chłopaki nie płaczą*:

(F) Byłeś w Stanach?

(B) Nie.

(F) No właśnie, a ja znam kogoś, kto był i opowiedział mi to i owo. Wiesz, skąd przyjechali czarni do Ameryki?

(B) Z Afryki.

(F) No właśnie. Handlarze niewolników przywieźli ich z Afryki. A myślisz, że to taka prosta sprawa wyjść na plaży w Afryce i złapać w siatkę silnego, zdrowego Murzyna i wywieźć go za ocean?

(B) Chyba nie.

(F) No jasne, że nie. Udało im się to zrobić, ponieważ wywozili takich, co nie potrafili spierdolić przed siatką albo byli największymi głabami z plemienia i wódz ich sprzedał za paczkę fajek. I ci wszyscy niewolnicy pojechali do Ameryki, poženili się, spłodzili dzieci. Świat poszedł

czarnuch’. Dokładniej: ‘a black man with a slavery chain around his neck’, czyli ‘czarny człowiek z niewolniczym łańcuchem na szyi’ (za: <https://www.miejski.pl/slowo-Nigger/> dostęp: 20.03.2021). We współczesnej angielszczyźnie słowo to jest poważnym tabu językowym, a osoba, która je stosuje powszechnie, jest posądzana o rasizm (za: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Nigger/> dostęp: 20.03.2021), ponieważ nazwanie *Nigger* oznacza brak szacunku, pogardę, uważanie osoby czarnoskórej za gorszą od innych ras (za: <https://www.miejski.pl/slowo-Nigger/> dostęp: 20.03.2021).

do przodu, pojawiły się komputery, amfetamina, samoloty. Ale co z tego, jeżeli ich serca pompują tę samą krew – są potomkami człowieka, który na własnym podwórku dał się złapać w siatkę <https://www.wykop.pl/link/3672357/skad-wzieli-sie-murzyni-w-ameryce-chlopaki-nie-placza/> (dostęp: 23.03.2021).

****

Reasumując, należy zaznaczyć, że stopniowa zmiana barwy i znaczenia słowa *Murzyn* dokonuje się w polszczyźnie już od czasów średniowiecza, kiedy obok pierwotnej definicji ‘człowiek rasy czarnej’ pojawia się w znaczeniu ‘odrażającego stwora, wyobrażenia diabła’. W XIX w. używane w sensie ‘niewolnik, służa’ na pewno znieważa, pozwala bowiem – podobnie jak inne słowa obraźliwe – „bez trudu i bez specjalnie wyrafinowanej kompetencji kulturowej odczytać «bezmiar» niechęci, odrazy i wrogości” (Karwat, 2006, s. 295) do ludzi o ciemnej karnacji skóry, ludzi będących w posiadaniu i w całkowitej władzy swego właściciela. Obecnie dla wielu, głównie młodych Polaków, to synonim wyrazów: *bambo*, *bambus*, *asfalt*, *syfiarz*, *brudas*, *złodziej*, *gangster*, *niewolnik*, *prostak* kojarzący się z zacoowaniem, prymitywizmem, zezwierzęceniem, bandytyzmem. Jest używane jako nazwanie służące deprecjacji, bywające nierzadko narzędziem agresji werbalnej (Ohia-Nowak, 2020, s. 195). Jednocześnie wyraz ten funkcjonuje w pierwotnym sensie jako określenie osoby czarnej, niezawierające (głównie w opinii starszego pokolenia) jakiegokolwiek stygmatyzacji. Najprawdopodobniej wynika to z nie do końca ujawnionej i udokumentowanej zmiany – najnowsze słowniki (WSJP PAN i SJP PWN), chociaż kwalifikują je jako obraźliwe, to nie notują znaczeń powstałych nie tylko na skutek tłumaczenia angielskiego *Nigger*, ale także wcześniejszych skojarzeń i konotacji, takich jak: ‘niewolnik’, ‘prostak’, ‘brudas’, przez co nie wszyscy użytkownicy języka mają świadomość, że obecnie słowo to jest niestosowne. Poza tym niebagatelny wpływ na jego użycie mają nawyki językowe. Jest to przecież wyraz znany od wieków w polszczyźnie. Trudno zatem posądzić wszystkich, którzy nadal stosują słowo *Murzyn*, o intencjonalny zamiar poniżenia drugiego człowieka. Na pewno jednak ze względu na jego prześmiewczy, ubliżający i arogancki charakter powinno ono jak najszybciej zniknąć z naszego języka (nie tylko z dyskursu publicznego, ale także z wszelkich wypowiedzi niepublicznych).

Rozwiązanie skrótów

Słowniki

- NSJP – Dunaj, B. (red.). (2005). *Nowy słownik języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Wilga.
- SJPD – Doroszewski, W. (red.). (1958–1969). *Słownik języka polskiego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. <http://doroszewski.pwn.pl>.
- SJPSz – Szymczak, M. (red.), 1988, *Słownik języka polskiego* (t. 2). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

- SJP PWN – *Słownik języka polskiego PWN*. <https://sjp.pwn.pl/>
- SSp – Urbańczyk, S. (red.). (1953–2002). *Słownik staropolski* (t. 4). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- SPXVI – Mayenowa, M.T. (red.). (1966–). *Słownik polszczyzny XVI wieku* (t. 15). Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- SL – Linde, S.B. (1807–1814). *Słownik języka polskiego* (t. 2). Warszawa: Drukarnia Księży Pijarów.
- SW – Karłowicz, J., Kryński, A., Niedźwiecki, W. (1900–1927). *Słownik języka polskiego* (t. 2). Warszawa: Nakładem prenumeratorów i Kasy im. Mianowskiego.
- USJP – Dubisz, S. (red.). (2003). *Uniwersalny słownik języka polskiego* (t. 2). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- WSJP PAN – Żmigrodzki, P. (red.). (2007–). *Wielki słownik języka polskiego*. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN. <https://wsjp.pl>.

Inne

- ang. – angielski
 cerk. – cerkiewny
 fran. – francuski
 gr. – grecki
 łac. – łaciński
 nm. – niemiecki
 por. – porównaj
 pot. – potoczny
 przen. – przenośnie
 psł. – prasłowiański
 stcz. – staroczeski
 wł. – włoski

Bibliografia

- Bańkowski, A. (2000). *Etymologiczny słownik języka polskiego* (T. 1–2). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Boryś, W. (2008). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Brojer, W. (2003). *Diabeł w wyobraźni średniowiecznej. Trzynastowieczne exempla kaznodziejskie*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Brückner, A. (2000). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa: PWN Wiedza Powszechna.
- Doroszewski, W. (red.). (1958–1969). *Słownik języka polskiego* (T. 1–11). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. <http://doroszewski.pwn.pl>.
- Dubisz, S. (red.). (2003). *Uniwersalny słownik języka polskiego* (T. 1–4). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Dunaj, B. (red.). (2005). *Nowy słownik języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo WILGA.
- Dzierżanowski, M. (2018). „Murzynek” - czarnoskóry polski general. <https://kurierhistoryczny.pl/artukul/murzynek-czarnoskory-polski-general,348>
- Janicki, K. (2008). *Diabeł jako Murzyn. Średniowieczne korzenie rasizmu*. <https://histmag.org/Diabeł-jako-Murzyn.-Sredniowieczne-korzenie-rasizmu-1734>.

- Jougan, A. (2013). *Słownik kościelny łacińsko-polski*. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia.
- Karwat, M. (2006). *O złośliwej dyskredytacji. Manipulowanie wizerunkiem przeciwnika*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Karłowicz, J., Kryński, A., Niedźwiecki, W. (1900–1927). *Słownik języka polskiego* (T. 1–8). Warszawa: Nakładem prenumeratorów i Kasy im. Mianowskiego.
- Kleszczowa, K. (red.). (1996). *Słowotwórstwa języka doby staropolskiej. Przegląd formacji rzeczownikowych*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Kopaliński, W. (1990). *Słownik symboli*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Linde, S. B. (1807–1814). *Słownik języka polskiego* (T. 1–6). Warszawa: Drukarnia Księży Pijarów.
- Łaziński, M. (2007). „Murzyn” zrobił swoje. Czy „Murzyn” może odejść? Historia i przyszłość słowa „Murzyn” w polszczyźnie. *Poradnik Językowy*, z. 4, 47–56.
- Łaziński, M. (2014). Jeszcze o słowie „Murzyn” i stereotypach. Po lekturze artykułu Margaret Ohii: Mechanizmy dyskryminacji rasowej w systemie języka polskiego. *Przegląd Humanistyczny*, LVIII, 5 (446), 127–141.
- Mayenowa, M. T. (red.). (1966–). *Słownik polszczyzny XVI wieku* (T. 1–). Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich - Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Mickiewicz, A. (1992). *Pan Tadeusz*. Warszawa: Czytelnik.
- Ohia-Nowak, M. (2020). Słowo „Murzyn” jako perlokucyjny akt mowy. *Przegląd Kulturoznawczy*, nr 3 (45), 195–212.
- Ożóg, K. (1981). O współczesnych polskich wyrazach obraźliwych. *Język Polski LXI*, z. 1–2, 179–187.
- Rojszczak-Robińska, D. (2011). Gdy wiedzie nas tekst, a bohater prowadzi za rękę ... O wadach i zaletach pewnego postępowania z materiałem średniowiecznym. W: B. Dunaj i M. Rak (red.), *Badania historycznojęzykowe. Stan, metodologia, perspektywy* (s. 43–52). Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Sasińska-Klas, T. (2019). Mowa pogardy / mowa nienawiści – ku czemu zmierza. W: A. Kasińska-Metryka, R. Dudała, T. Gajewski (red.), *Słowa jak kamienie. Mowa nienawiści. Kłamstwo. Agresja w sieci. Kompendium wiedzy o języku w życiu publicznym* (s. 129–143). Kraków–Nowy Targ: Wydawnictwo ToC.
- Skorupka, S. (1996). *Słownik frazeologiczny języka polskiego* (T. 1–2). Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Szymczak, M. (red.), 1988, *Słownik języka polskiego* (T. 1–3). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Urbańczyk, S. (red.), 1953–2002, *Słownik staropolski* (T. 1–11). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Włodkowska-Bagan, A. (2019). O kozach, szatanach i niewiernych psach, czyli mowa nienawiści w przestrzeni międzynarodowej. W: A. Kasińska-Metryka, R. Dudała, T. Gajewski (red.), *Słowa jak kamienie. Mowa nienawiści. Kłamstwo. Agresja w sieci. Kompendium wiedzy o języku w życiu publicznym* (s. 144–166.). Kraków–Nowy Targ: Wydawnictwo ToC.
- Wojas, J. (2020). Czy „Murzynek Bambo” jest wierszem rasistowskim? <https://kurierhistoryczny.pl/artukul/czy-murzynek-bambo-jest-wierszem-rasistowskim,638>.
- Zarębski, R. (2020). Nazwy czarnoskórych mieszkańców Afryki w dawnych przekładach Nowego Testamentu. *Poradnik Językowy*, z. 1, 79–91.
- Żmigrodzki, P. (red.). (2007–). *Wielki słownik języka polskiego* *Wielki słownik języka polskiego*. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN. <https://wsjp.pl>.

Netografia

<https://www.wykop.pl/link/3672357/skad-wzieli-sie-murzyni-w-ameryce-chlopaki-nie-placza>

https://rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id.=1892

<https://sjp.pwn.pl/>

https://pl.wikiquote.org/wiki/Kochaj_albo_rzu%C4%87/

<https://www.miejski.pl/slowo-Nigger/>

<https://pl.wikipedia.org/wiki/Nigger/>